

Ajuinworp. Een brede, gelaagde gemeenschap heeft zich vandaag de carnavalsviering toegeëigend.

Verz. Stadsarchief Aalst.

Aalst Carnaval

Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid

Raf De Mey

Sinds 2006 heeft het immaterieel cultureel erfgoed binnen de Vlaamse beleidsdomeinen een plaats gekregen naast het reeds bestaande beleid voor roerend en onroerend erfgoed. De Vlaamse Gemeenschap ratificeerde toen immers de UNESCO-conventie voor het waarborgen van het immaterieel cultureel erfgoed uit 2003. Meer bepaald zette de Vlaamse overheid prioritair in op één van de internationale instrumenten van deze conventie, de 'Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid'. Daartoe werd in 2008 een reglement opgesteld met procedures en criteria voor het inventariseren van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen en voor het nomineren van elementen op de voornoemde Representatieve Lijst. De Vlaamse Gemeenschap koos op deze manier om eerst en vooral in te zetten op de zichtbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed via specifieke acties op korte termijn. Met haar Visienota op het beleid voor immaterieel cultureel erfgoed legde Minister van Cultuur Joke Schauvliege eind 2010 ook de basis voor een gedragen langetermijnbeleid. De vraag kan echter gesteld worden wat er nu precies onder dit relatief nieuwe beleidsdomein kan verstaan worden en meer bepaald wat het voor het erfgoedveld concreet kan betekenen? Er zijn niet enkel de vele nieuwe begrippen maar ook de nieuwe procedures die voor vele erfgoedspelers onoverzichtelijk blijven. Daarom beoogt dit artikel om aan de hand van een concrete gevalstudie een aantal beleidsaspecten inzichtelijk te maken en te problematiseren. In het bijzonder willen we nagaan hoe de opname van 'Aalst Carnaval' als element van de 'Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid' tot stand kwam en welke gevolgen de erkenning met zich meebracht.

Waarom is Aalst Carnaval immaterieel cultureel erfgoed?

Bij wijze van inleiding op de feitelijke procedure tot erkenning lichten we enkele algemene begrippen over immaterieel cultureel erfgoed toe aan de hand van het voorbeeld van Aalst Carnaval. Eerst kunnen we ons de vraag stellen waarom Aalst Carnaval immaterieel cultureel erfgoed is. Hierbij zijn vier belangrijke kenmerken te onderscheiden.¹ Ten eerste is immaterieel cultureel erfgoed niet-tastbaar. Het kan bijvoorbeeld gaan om een gewoonte, een gebruik, een vorm van kennis of een praktijk. In dit geval betreft het meer bepaald het gebruik om vastenavond te vieren door middel van vermommen, fervent fuiven en groteske opvoeringen aan de vooravond van de christelijke 40-daagse vastenperiode voorafgaand aan Pasen.² Ten tweede betreft immaterieel cultureel erfgoed een traditie die in een historisch continuüm kan worden gevat. De eerste vermelding van vastenavondvieringen te Aalst in geschreven bronnen zijn een steekspel (1432) en theatervoorstellingen (1434).³ Ongeacht de lange periodes zonder bewijs aan de hand van bronnen kan hypothetisch gesteld worden dat de traditie in haar oervorm⁴ wellicht reeds eeuwen vroeger was ontstaan en tot op heden verder leeft. Ten derde betreft immaterieel cultureel erfgoed een door een gemeenschap of groep gedragen gebruik. Binnen deze gemeenschap of groep bestaat een consensus dat het gebruik belangrijk genoeg is

1 Zie ook J. Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Visienota', *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 4 (2010) 4-29, 9.

2 J. Verberckmoes, 'De vastenavondviering in de late middeleeuwen en de nieuwe tijd (13de -17de eeuw)', *Ons Heem. Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen*, 4 (2007) 55-60, 55.

3 W. Beelaert, 'Carnaval' in L. Arnouts, e.a. (red.), *Waar is de tijd. 1000 jaar Aalst V* (Zwolle 2005) 107-127, 107.

4 De eerste sporen van vastenavondvieringen in de middeleeuwen wijzen op schranspartijen en drinkpartijen gecombineerd met dansen. Zie Verberckmoes, 'De vastenavondviering', 55.

om door te geven aan toekomstige generaties. Op die manier werd het vieren van vastenavond door een bepaalde groep Aalstenaars en bij uitbreiding door grote delen van de stedelijke gemeenschap gekoesterd, beleefd en doorgegeven van generatie op generatie. Binnen deze gemeenschap wordt de traditie ook als immaterieel cultureel erfgoed benoemd. Een vierde en zeer belangrijk kenmerk van immaterieel cultureel erfgoed ten slotte, is dat het dynamisch en bijgevolg evoluerend is. Doorheen de tijd zijn zowel de benaming⁵, de actoren, de feestvormen⁶ als de functie sterk veranderd. Zo werd het gebruik meermaals toegeëigend door middenstand en stedelijke overheid ter bevordering van de stedelijke uitstraling. Het kon echter evenzeer terug worden afgestoten.⁷ Door deze processen van toe-eigening evolueerde de oorspronkelijke didactische en liturgische functie⁸ als start van de vastenperiode in de liturgische kalender naar een toeristisch-recreatieve functie.⁹ Dit soort omgang is één van de mogelijke ontwikkelingen van immaterieel cultureel erfgoed, maar het dient gezegd dat het daarom niet meer of minder waardevol is.

De aangehaalde kenmerken van immaterieel cultureel erfgoed doen op hun beurt enkele nieuwe vragen rijzen. Indien immaterieel cultureel erfgoed steeds verandert, kan er dan nog sprake zijn van een authentieke traditie? Wie of wat is de gemeenschap die het immaterieel cultureel erfgoed doorgeeft van generatie op generatie? Zijn sommige elementen van immaterieel cultureel erfgoed - zoals reuzen in de carnavalsstoet - niet tastbaar of anders gezegd roerend erfgoed?

Indien immaterieel cultureel erfgoed steeds verandert, kan er dan nog sprake zijn van een authentieke traditie?

Waarborgen, authenticiteit en traditie

We staan eerst even stil bij de problematiek van de authenticiteit van Aalst Carnaval. Met het begrip authenticiteit doelen we op wat het meest oorspronkelijke en waarheidsgetrouwe is. Het huidige Aalst Carnaval is immers geen historisch authentieke reconstructie. Er wordt met andere woorden geen specifieke fase - bijvoorbeeld de vastenavondviering van 1432 - als ultiem ijkpunt genomen om vorm te geven aan het hedendaags gebruik. Door het dynamische karakter van immaterieel cultureel erfgoed is het streven naar authenticiteit steeds problematisch of zelfs arbitrair. Het is daarom ook belangrijk om een onderscheid te maken tussen de begrippen 'waarborgen' enerzijds en 'beschermen' anderzijds. Het begrip 'safeguarding' uit de originele Engelstalige 'UNESCO convention for the safeguarding of intangible cultural heritage' wordt jammer genoeg vaak vertaald als 'beschermen'. Dit veronderstelt immers verkeerdelijk dat het immaterieel cultureel erfgoed geconserveerd of bevroren moet worden of moet worden teruggebracht naar een meer authentieke of oudere vorm. 'Waarborgen' daarentegen, heeft een veel bredere betekenis aangezien het gaat om het vrijwaren en verzekeren van de methodiek van het doorgeven en niet zozeer om het in stand houden op zich.¹⁰ We moeten benadrukken dat dit een belangrijke omslag is in het denken over erfgoed. Vroeger was erfgoed immers bijna uitsluitend antiquarisch. Verandering en verval waren de grote vijanden

5 De benamingen carnaval of cavalcade, als synoniemen voor de viering van vastenavond in Aalst dateren pas van de negentiende eeuw. De term carnaval duikt pas in het midden van de zeventiende eeuw op in de Nederlandse taal. Verberckmoes, 'De vastenavondviering', 55.

6 Nieuwe feestvormen zoals spottoernooien, het dragen van maskers, toneelspelen, stoeten en ommegangen met groepen en wagens deden pas hun intrede vanaf de veertiende en vijftiende eeuw. Verberckmoes, 'De vastenavondviering', 56-57.

7 In Aalst verschenen de eerste verbodsbepalingen in de zeventiende eeuw. Deze afwijzing werd niet enkel ingegeven door de hervormingsgezindheid onder de christenen (zowel gereformeerden als katholieken) om te komen tot een meer devote en vrome levenswijze maar ook door de nieuwe idealen inzake goede manieren en beschaafd gedrag die door de humanisten werden verspreid. Daardoor verwijderde de stedelijke elite zich vanaf de zestiende eeuw steeds verder van de volkse vieringen. Verberckmoes, 'De vastenavondviering', 56, 59. Zie ook Beelaert, 'Carnaval', 108.

8 De kerk had sinds het begin van de elfde eeuw het begin van de vasten vastgelegd op aswoensdag. Deze functie werd ook gekoppeld aan de jaarlijkse scharnierperiode in de toenmalige landbouwbeschaving (afloop pachtcontracten, nieuwe groei in de lente). Het overmatig consumeren van voedsel was bovendien functioneel aangezien overschotten zoals de eierberg dienden te worden weggewerkt voor de vastenperiode begon. Verberckmoes, 'De vastenavondviering', 55-56.

9 Reeds in 1432 werd voor het steekspel te Aalst publiciteit gemaakt. Om bezoekers van buiten de stad aan te trekken werd het evenement 'in vele stede gepubliceert ende uutgheroupen'. Zoals geciteerd bij W. Beelaert, 'Carnaval', 107. In 1851 had de 'maetschappij voor de verlustigingen van den vastenavond' als organisator van de allereerste carnavalsstoet door de straten van Aalst tot doel om de inwoners van de stad te vermaken, de belangen van de middenstand te behartigen en de stad uitstraling te geven. Beelaert, 'Carnaval', 110.

10 Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed', 12-13.

van erfgoed. Bij immaterieel cultureel erfgoed daarentegen is verandering de drijvende kracht.¹¹ Het is juist dankzij verandering en evolutie dat tradities kunnen overleven.

Net als authenticiteit is ook traditie een relatief begrip. In het geval van Aalst Carnaval is er zelfs grotendeels sprake van een zogenaamde 'uitgevonden traditie'.¹² Talrijke kenmerkende elementen van het hedendaagse Aalst Carnaval gaan immers niet terug op een eeuwenoude traditie maar integendeel op een zeer recente praktijk. De cavalcades (stoeten) met praalwagens en reuzen¹³, de carnavalsverenigingen, de 'Voil Jeanetten' en de kermisfoor dateren weliswaar van de tweede helft van de negentiende eeuw, maar de Aalsterse Gilles, het jaarlijks verkiezen van een spotprins, de ajuinworp of het verbranden van de vastenavondpop zijn stuk voor stuk elementen van Aalst Carnaval die dateren van na 1923.¹⁴ In de beeldvorming gaan deze elementen echter terug op een traditie die sinds eeuwen continu wordt doorgegeven. Het moet evenwel benadrukt worden dat dit geenszins afbreuk doet aan de waarde van het immaterieel cultureel erfgoed. Integendeel zelfs, want het gevaar bestaat dat de Representatieve Lijst als een soort topstukkenlijst zou worden ingevuld, terwijl men juist de diversiteit aan expressievormen over de hele wereld wil aantonen. Eigenlijk is de vraag of er een gemeenschap is die zich betrokken voelt bij een traditie belangrijker dan de vraag of de traditie al dan niet authentiek, oud, recent of uitgevonden is.¹⁵

De erfgoedgemeenschap of groep

Wie is nu precies de erfgoedgemeenschap of groep die het immaterieel cultureel erfgoed overdraagt naar de volgende generaties? Er kunnen bepaalde types actoren of groepen onderscheiden worden door de eeuwen heen. Zo zien we zowel in de vijftiende tot de zeventiende eeuw (ambachtsgezellen en rederijderskamers) als in de negentiende tot de eenentwintigste eeuw (de maatschappij voor de verlustigingen van den vastenavond en de middenstandsbond) dat de middenstand zich de organisatie van vastenavondactiviteiten toe-eigende. Ook zien we dat de stedelijke overheid zowel in de vijftiende tot de zeventiende eeuw als de twintigste tot de eenentwintigste eeuw een coördinerende en/of ondersteunende rol op zich neemt. Deze actoren zijn gedurende lange periodes gangmaker van de vastenavondvieringen.

Het is duidelijk dat de interactie met de omgeving bepalend is voor de wijze waarop bepaalde groepen zich de vastenavondvieringen toe-eigenden. Zo ging de economische en culturele bloei van de steden in de Lage Landen tijdens de late middeleeuwen gepaard met de opkomst van de gilden en ambachten. Dat uitgerekend ambachten prominent deelnamen aan stadsfestiviteiten en optochten had tot doel om de sociale positie te bevestigen, te consolideren of te verhogen.¹⁶ Tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw zouden dan weer vooral politieke partijen door hun onderlinge rivaliteit gangmaker worden van de verschillende cavalcades. Dit kan verklaard worden door het ontstaan van een parlementaire democratie in 1830 en de oprichting van politieke partijen in de tweede helft van de negentiende eeuw. De eerste Aalsterse carnavalsvereniging (De Vereenigde Bulten) die einde negentiende eeuw ontstond, was dan ook verbonden aan een politieke familie. Vanaf het moment dat het stadsbestuur als oprichter en aandeelhouder van het feestcomité de carnavalsviering in 1923 ging institutionaliseren, zien we dat deze carnavalsverenigingen een steeds grotere rol gingen spelen. Ze zouden zich stelselmatig emanciperen en mede een dragende rol opeisen naast het feestcomité. Door de beslissing om vanaf 1969 een exclusief Aalsterse stoet te organiseren, zou het aantal carnavalsverenigingen zowel in aantal als grootte sterk toenemen.

11 D. Stam, 'Het gevoel van de taart: immaterieel cultureel erfgoed in Nederlandse musea', *Museumpeil*, 35 (2011), 11.

12 "Invented traditions" is een concept dat door Eric Hobsbawm is geïntroduceerd. Het betreft tradities die na onderzoek toch niet zo oud of oorspronkelijk blijken te zijn als wordt gezegd of gedacht of zijn ontstaan op een ander moment in de tijd. Zie Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed', 10.

13 Reuzenommegangen werden sinds de late middeleeuwen wel in Aalst gehouden maar het was geen kenmerkend gebruik van de vastenavondviering. Reeds in 1417 werd een ommegang gehouden in Aalst met een reuzendraak en de oudste ommegang van het Ros Beiaard in Aalst dateert van 1497. Het was pas ter gelegenheid van de cavalcade van 1889 dat een nieuw Ros Beiaard werd gemaakt. De traditie om jaarlijks een reuzenpaard (het Ros Balatum) in de stoet op te nemen dateert pas van 1953. Zie ook M. Daem, 'Reuzendieren in Oost-Vlaanderen. Geschiedenis en actualiteit', *Oostvlaamse Zanten*, 3 (1993) 157-212, 158-159.

14 Vanaf 1923 werd Aalst Carnaval grondig voorbereid en gecoördineerd door een van het stadsbestuur afhankelijke 'Stedelijke Commissie der Openbare Feestelijkheden' of feestcomité. Het feestcomité organiseerde jaarlijks de stoet en zocht steeds nieuwe innovaties. In 1927 werden reuzen gemaakt en liepen er Aalsterse versies van de Gilles van Binche in de stoet. Vanaf 1954 werd de eerste verkiezing georganiseerd van Prins Carnaval. Bij deze prinsverkiezing werd het spotten met lokale politici en het zingen van carnavalsliedjes in het Aalsterse dialect door de kandidaten een vast ingrediënt van Aalst Carnaval. Andere nieuwigheden waren de ajuinworp in 1957 en de popverbranding vanaf de jaren 1960. Zie Beelaert, 'Carnaval', 115-123.

15 J. Neyrinck, "'MICE' ofwel: perspectieven voor musea en immaterieel cultureel erfgoed', *Museumpeil*, 35 (2011) 8-10, 10.

16 De ambachten investeerden niet enkel in productief maar ook in sociaal kapitaal. J. Dambruyne, 'Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien. De bezitspatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachten omstreeks 1540' in C. Lis en H. Soly (red.), *Werelden van Verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 151-211, 152.

Deze verenigingen, meer bepaald de officiële carnavalsgroepen, vormen vandaag als het ware de harde kern van de Aalsterse carnavalsgemeenschap.¹⁷ Daarnaast zijn er ook de niet-officiële - losse - groepen die beschouwd worden als het peper en zout van de stoet. Uit deze carnavalsgroepen zijn ook een aantal verenigingen ontstaan met een eigen missie. Zo zijn er bijvoorbeeld het Documentatiecentrum voor Aalst Carnaval (vzw DAK¹⁸), de verenigingen voor voormalige carnavalsprinsen ('Prinsengarde' en de 'Prinsenaemere') en de verenigingen voor advies of overleg zoals 'vzw Carnavalist tot in de kist' en feitelijke vereniging 'De losse groepen'. Naast het rijke verenigingsleven staan echter ook tal van aan de stedelijke overheid verwante organisaties garant voor de jaarlijkse organisatie van Aalst Carnaval. Veelal gaat het om coördinatie of financiële en logistieke ondersteuning. In het bijzonder is er het feestcomité dat wordt samengesteld uit politieke vertegenwoordigers. De dienst stadspromotie - sectie organisatie werkt nauw samen met het feestcomité en levert er ook de secretaris van. Verder dienen evenzeer de dienst toerisme, de politie en de brandweer vermeld te worden. Op het vlak van het documenteren en waarborgen van Aalst Carnaval als immaterieel cultureel erfgoed ten slotte, nemen ook het stedelijk museum, het stadsarchief en de erfgoedcel een belangrijke rol op zich.

De Aalsterse carnavalsgemeenschap blijft evenwel niet beperkt tot de vermelde groepen en organisaties. Door de organisatie van een exclusief Aalsterse stoet vanaf 1969 werd de betrokkenheid van de Aalstenaars dusdanig verhoogd dat Aalst Carnaval kon uitgroeien tot een breed gedragen Aalsters volksfeest.¹⁹ Het viere van carnaval ging als het ware integraal deel uitmaken van de Aalsterse identiteit. Ook in brede lagen van de Aalsterse stedelijke gemeenschap zoals scholen, jeugdbewegingen, gezinnen of zelfs rusthuizen werd en wordt Aalst Carnaval beleefd en doorgegeven van generatie op generatie. Een brede en geïntegreerde stedelijke gemeenschap - en bij uitbreiding de omliggende regio - heeft zich vandaag de carnavalsviering toegeëigend.

Verhouding tussen immaterieel cultureel en roerend erfgoed

Een laatste bedenking die we kunnen maken heeft te maken met het spanningsveld tussen immaterieel cultureel erfgoed en roerend erfgoed (zoals kunstwerken en gebruiksvoorwerpen). Bepaalde kenmerkende elementen van Aalst Carnaval, zoals de praalwagens en de reuzen, kunnen immers effectief beschouwd worden als roerend erfgoed. Aangezien bijvoorbeeld het Ros Balatum een vast onderdeel is van de jaarlijkse stoet kan het net als bij ander roerend of onroerend erfgoed nodig zijn om het te restaureren. Dit is echter geen doelstelling binnen het beleid voor immaterieel cultureel erfgoed. Dit beleid focust immers op de traditie of het gebruik dat wordt doorgegeven en niet op het roerend (of onroerend) erfgoed dat ermee kan worden geassocieerd. De klemtoon ligt op de methodiek en het proces van het doorgeven van kennis en tradities.²⁰ De praalwagens bijvoorbeeld zijn tijdelijke constructies die jaarlijks worden vernieuwd. De wagenbouwers van de carnavalsverenigingen ontwikkelden tijdens de jaren 1970-80 een eigen karikaturale stijl en zij gaven hun technische en creatieve vaardigheden door aan de volgende generaties. Het beleid voor immaterieel cultureel erfgoed is erop gericht om bij het doorgeven van deze kennis en vaardigheden te helpen, te begeleiden en te ondersteunen. Mogelijk zou in de toekomst een regeling naar analogie van deze voor individuele kunstenaars binnen het kunstendecreet kunnen worden uitgewerkt, maar dat staat momenteel nog niet op punt. Waarborgingsacties zoals het documenteren van overdracht van kennis en vaardigheden kunnen echter nu reeds worden gefinancierd via de cultureel-erfgoedconvenant die de stad Aalst met de Vlaamse Gemeenschap heeft afgesloten. In deze convenant wordt immers

- 17 In de stoet van Carnaval 2011 waren 36 kleine (15 leden of meer), 15 middelgrote (20 leden of meer) en 12 grote (25 leden of meer) carnavalsgroepen ingeschreven.
- 18 Vzw DAK beheert een collectie van vooral posters en foto's, geeft boeken uit en organiseert jaarlijks een fotowedstrijd.
- 19 W. Beelaert, 'Vastenavond wordt Carnaval: Aalst drie dagen ondersteboven', *Ons Heem. Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen*, 4 (2007) 61-75, 73.

De jaarlijkse ontwerpwedstrijd voor de officiële carnavalsaffiche vergroot de betrokkenheid van de stedelijke gemeenschap. Verz. Stadsarchief Aalst.

- 20 Schauwiege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed', 9, 13.

bepaald dat de stad Aalst onderzoek en publieksgerichte ontsluiting van Aalst Carnaval als immaterieel cultureel erfgoed zal aanmoedigen. Het is evenwel belangrijk om te benadrukken dat het Vlaamse overheidsbeleid inzake immaterieel cultureel erfgoed geen financiële ondersteuning voorziet voor de feitelijke organisatie van Aalst Carnaval. Het lokale bestuur van de stad Aalst neemt daartoe overigens sinds lang de nodige engagementen op.

Procedure Inventaris Vlaanderen

Via de Inventaris Vlaanderen voor immaterieel cultureel erfgoed wordt getracht om immaterieel cultureel erfgoed meer zichtbaarheid te geven. Het is op basis van deze Inventaris dat ook kandidaturen voor de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid kunnen worden voorgedragen. Het is de Vlaamse Gemeenschap die beslist welke elementen al dan niet worden genomineerd. De Vlaamse Gemeenschap heeft ook een aantal kwaliteitscontroles ingebouwd in haar reglement²¹ die mee bepalend zijn voor welke elementen in de Inventaris Vlaanderen en de Representatieve Lijst kunnen worden opgenomen. Het is niettemin de erfgoedgemeenschap in kwestie die de beslissing neemt om zich kandidaat te stellen voor de Inventaris Vlaanderen en/of de Representatieve Lijst.

Een eerste kwaliteitscontrole in het reglement bepaalt dat de cultureel-erfgoedgemeenschap moet samenwerken met een op basis van het cultureel-erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie. Deze samenwerking heeft als doel om de erfgoedreflex van de erfgoedgemeenschap te versterken en om te helpen om maatregelen voor het waarborgen van Aalst Carnaval als immaterieel cultureel erfgoed uit te werken. Een tweede kwaliteitscontrole is de door de minister van Cultuur opgerichte ad hoc-commissie immaterieel erfgoed. Deze commissie van experts toetst het element en het dossier aan de criteria in het reglement, bekijkt de kwaliteit van een dossier en adviseert de minister om een element al dan niet op te nemen in de Inventaris Vlaanderen en/of voor te dragen voor opname op de Representatieve Lijst van UNESCO. Eventueel kan de commissie ook advies geven en mogelijke verbeterpunten signaleren aan de cultureel-erfgoedgemeenschap.²²

21 Zie Reglement 2011 "Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed" op <http://www.kunstenenerfgoed.be/ake/view/nl/1529301-Opname+in+de+Inventaris+Vlaanderen+voor+Immaterieel+Cultureel+Erfgoed.html>

22 J. Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed', 15-16.

Het is niettemin de erfgoedgemeenschap in kwestie die de beslissing neemt om zich kandidaat te stellen voor de Inventaris Vlaanderen en/of de Representatieve Lijst.

Sinds 2008 werd het reglement een aantal keer vernieuwd. In het 'Reglement Immaterieel Cultureel Erfgoed – 2009' werden vijf criteria vooropgesteld om opgenomen te kunnen worden in de Inventaris Vlaanderen: de definitie die de UNESCO-conventie geeft aan immaterieel cultureel erfgoed, het draagvlak of de cultureel-erfgoedgemeenschap, de reeds uitgevoerde waarborgingsacties

voor het element, de toekomstige waarborgingsacties die gepland zijn, en de samenwerking met een binnen het cultureel-erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie.

Wanneer men deze criteria overloopt, wordt meteen duidelijk dat een goed inzicht in de geschiedenis en kenmerken van Aalst Carnaval belangrijk was bij het opstellen van een aanvraagdossier. Inzake het eerste criterium verwijzen we naar de voorgaande paragraaf over de kenmerken van immaterieel cultureel erfgoed. Dit stemt overeen met de definiëring van UNESCO. In de UNESCO-definitie wordt ook een overzicht gegeven van vijf domeinen van immaterieel cultureel erfgoed.²³ Dit is een opdeling in categorieën om de diversiteit van immaterieel cultureel erfgoed overzichtelijk te maken. In het geval van Aalst Carnaval waren bijvoorbeeld de domeinen: orale tradities en uitdrukkingen (carnavalsliedjes en dialect) en sociale gewoonten, rituelen en feestelijke gebeurtenissen (de stoet, het verkleden en feestvieren) van toepassing.

Wat het draagvlak betreft, werd verwacht dat alle betrokken erfgoedgemeenschappen geconsulteerd zouden worden. We verwijzen hiervoor opnieuw naar de voorgaande paragraaf over de erfgoedgemeenschap. Vooral het stadsarchief en het stedelijk museum zouden gezien hun ervaring, kennis en contacten een trekkersrol op zich nemen in het dossier. Door de nauwe samenwerking tussen de stedelijke actoren enerzijds en het verenigingsleven anderzijds kunnen we wel stellen dat beide deel uitmaken van de carnavalsgemeenschap maar van een erfgoedgemeenschap is er pas sprake wanneer de traditie in kwestie ook door deze gemeenschap als immaterieel cultureel erfgoed wordt benoemd.²⁴ Dit bewustzijn bleef bij het opstarten van het dossier alvast beperkt

23 Artikel 2,2 van de UNESCO-conventie somt volgende domeinen op: (a) orale tradities en uitdrukkingen, inclusief taal als vehikel van immaterieel cultureel erfgoed; (b) podiumkunsten/performances; (c) sociale gewoonten, rituelen en feestelijke gebeurtenissen; (d) kennis en praktijken betreffende de natuur en het universum; (e) traditionele ambachtelijke vaardigheden.

24 Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen', 10.

De wagenbouwers van de Aalsterse carnavalsgroepen geven hun technische en creatieve vaardigheden door van generatie op generatie. Verz. Stadsarchief Aalst.

tot een aantal stedelijke actoren en carnavalisten. Het was pas na het indienen van het aanvraagdossier dat het begrip erfgoed is beginnen doordringen binnen de brede stedelijke gemeenschap.

Het derde en vierde criterium hebben te maken met het waarborgen van immaterieel cultureel erfgoed. De definitie van UNESCO is nogal omslachtig, maar de essentie van het verhaal is dat men de voorwaarden wil scheppen opdat tradities kunnen worden doorgegeven. Zoals eerder gezegd, gaat het niet zozeer over het in stand houden door de traditie mee te gaan organiseren. Het waarborgen wordt eerder beoogd door te identificeren (waarover gaat het? wat zijn typische elementen?), documenteren (foto, film, affiches), ontsluiting (via een databank, inventaris), overdracht (via erfgoededucatie, website, artikels) en promotie. De verankering van Aalst Carnaval in het cultuurbeleidsplan werd door de ad hoc-commissie als een sterk punt beschouwd. Zowel het stedelijk museum, als het stadsarchief nemen een belangrijke rol op inzake het documenteren en ontsluiten van Aalst Carnaval als immaterieel cultureel erfgoed. Het stadsarchief beheert verschillende archiefstukken over Carnaval en voert daartoe ook een actief verwervingsbeleid. Het stedelijk museum heeft een volledige module gewijd aan de geschiedenis van Aalst Carnaval en werkt ook nauw samen met individuele carnavalisten of verenigingen voor de invulling van de vaste opstelling of voor tijdelijke tentoonstellingen. Menige publicatie, film of opname komt ook tot stand dankzij verenigingen (vzw DAK, vzw Aalsterse Video Producties) en bedrijven (Uitgeverij Waanders). Ontwerp-, foto- en tekenwedstrijden ingericht door de dienst stadspromotie- sectie organisatie, het feestcomité of vzw DAK, vergroten de betrokkenheid bij groot en klein. Ten slotte dient ook de logistieke en financiële ondersteuning vanwege het stadsbestuur te worden vermeld. Dit kan gaan van het ter beschikking stellen van werkhallen voor de carnavalsverenigingen tot het betalen van het prijzengeld voor de ontwerpwedstrijd van de jaarlijkse carnavalsaffiche.

Omwille van het laatste criterium werd voor het indienen van het dossier samenwerking gezocht met Heemkunde Vlaanderen (als landelijk expertisecentrum). Deze samenwerking lag in het verlengde van de jaarlijkse Heemdag 2007 die in Aalst werd georganiseerd rond het thema 'De wereld op zijn kop. Van vastenavond tot carnaval'. De aanvraag voor opname in de Inventaris Vlaanderen werd ingediend op 1 augustus 2008. Vanaf eind 2009 sloot de stad Aalst echter een cultureel-erfgoedconvenant af waardoor ze zelf als gesubsidieerd lokaal bestuur een erfgoedcel kon opstarten. Op die manier voldeed de stad zelf aan het laatste criterium en zou de samenwerking met Heemkunde Vlaanderen minder worden uitgewerkt dan gepland.

Procedure Representatieve Lijst UNESCO

De ad hoc-commissie gaf een positieve beoordeling aan het aanvraagdossier op 5 augustus 2008, zowel voor de Inventaris Vlaanderen als voor de kandidaatsstelling voor de Representatieve lijst van UNESCO. Voor de Representatieve Lijst diende vervolgens tegen 20 september 2008 een nieuw formulier te worden ingevuld en bezorgd aan het agentschap Kunsten en Erfgoed. Het agentschap zou het dossier vervolgens bezorgen aan de bevoegde instanties van UNESCO te Parijs. Het formulier moest in het Frans of het Engels worden ingevuld. De criteria voor nominaties stemden grotendeels overeen met het Vlaamse formulier: voldoen aan de definitie van UNESCO, betrekken van gemeenschappen, groepen of individuen, en maatregelen ter bescherming en promotie. Twee criteria waren echter verschillend. Ten eerste werd ook vereist dat opname in de lijst de zichtbaarheid en het bewustzijn van het immaterieel cultureel erfgoed zou verhogen en de dialoog zou bevorderen inzake culturele

diversiteit. Ten tweede diende het voorgedragen element van immaterieel cultureel erfgoed opgenomen te zijn in de inventaris van de staat. In dit geval dus de Inventaris Vlaanderen. Dit laatste criterium zou echter oorzaak zijn van discussie omdat het adviescomité het dossier wel positief zou beoordelen maar niet zeker was of het element op een Belgische inventaris stond. Dankzij Marc Jacobs, directeur van FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, die door de Vlaamse Gemeenschap ook als expert wordt uitgestuurd naar internationale fora, kon deze communicatiestoornis rechtgezet worden. Door dit uitstel kwam Aalst Carnaval niet op de eerste lijst terecht die eind september 2009 werd bekendgemaakt en moest in 2010 een nieuw formulier worden ingediend.

Er werd in dit formulier²⁵ duidelijk gevraagd om niets zomaar te stellen of te beweren maar integendeel het element van immaterieel cultureel erfgoed te beschrijven, uit te leggen en te demonstreren. Het was met andere woorden belangrijk om voldoende bewijsstukken en argumenten te gebruiken. Het formulier was opgedeeld in vijf delen: identificatie en definitie van het element, verhogen van visibiliteit, bewustzijn en dialoog, maatregelen met betrekking tot het waarborgen, betrokkenheid van gemeenschappen, groepen of individuen, en opname van het element in een inventaris.

25 Zie Form ICH-2 -2010 Representative List op <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00184>

Vóór het eerste deel - de identificatie van het element - aan bod kwam, moesten eerst nog een aantal zaken benoemd en opgesomd worden. Het betrof meer bepaald: de staat (België); de naam of namen van het element (vastenavond, carnaval), de contactgegevens van alle gemeenschappen, groepen of individuen (naast de eerder genoemde organisaties en verenigingen bijvoorbeeld ook Keizer Carnaval), de geografische plaats (Aalst) en het bereik (omliggende regio en bij uitbreiding Vlaanderen) en een korte samenvatting van het element.

In de eigenlijke identificatie dienden de sociale en culturele functies, de karakteristieken, de categorieën van betrokken personen, hun rollen, en de manier waarop kennis en vaardigheden worden overgebracht, te worden toegelicht. We kunnen hierbij opnieuw verwijzen naar de paragrafen over authenticiteit en de erfgoedgemeenschap eerder in dit artikel.

Het tweede deel was moeilijker om in te vullen. Vooral omdat het verhogen van de zichtbaarheid, het bewustzijn en de dialoog in het formulier voor de Inventaris minder aan bod kwam. Bij het invullen werd getracht om een viertal zaken te benadrukken. Ten eerste maakt de eigenheid van de Aalsterse carnavalsviering haar in een internationaal perspectief representatief voor de culturele diversiteit. Ten tweede is het typische aspect van politieke satire een alternatieve manier van meningsuiting en een barometer van onze democratie. Ten derde is er de tijdelijke ironische omkering van de bestaande hiërarchie als didactisch instrument. Ook de erkenning door UNESCO zelf bijvoorbeeld wordt voorwerp van spot en ingevolge neemt ook het bewustzijn erover toe. Ten vierde is er het gemeenschapsvormende aspect dat naast een lokaal karakter ook een internationale invulling krijgt.

Voor het derde en vierde deel kunnen we verwijzen naar de bespreking van de procedure van de Inventaris Vlaanderen. Inzake de betrokkenheid werden wel nog aanvullende bewijsstukken aangeleverd. In totaal werden 19 aanbevelingsbrieven ondertekend door individuen en vertegenwoordigers van de reeds eerder genoemde verenigingen en organisaties. Naast een tekstueel gedeelte werd dan ook expliciet geëist om minimum tien recente foto's en een geëditeerde video van tien minuten toe te voegen. Voor de foto's werd samen-

gewerkt met vzw DAK. Voor de film werd samengewerkt met vzw Aalsterse Video Producties. Er werd een montage gemaakt van archiefstukken (foto's, affiches, film) met een verteller die in het Engels een chronologisch overzicht gaf van de geschiedenis en de typische kenmerken van Aalst Carnaval (zoals deze ook in het formulier werd ingevuld). Ook werden carnavalsliedjes als achtergrondmuziek gebruikt. Een bijkomende eis was dat al dit materiaal (foto's, film, liedjes) rechtenvrij gebruikt kon worden. De daartoe beschikbare formulieren²⁶ voor het klaren van rechten werden ingevuld en ondertekend door de betrokkenen en toegevoegd aan het dossier.

Gevolgen van de erkenning door UNESCO

Op 16 november 2010 werd Aalst Carnaval uiteindelijk aan de Representatieve Lijst toegevoegd. Deze erkenning bracht op zich een grote dynamiek teweeg. Het benoemen en inzichtelijk maken aan de hand van formulieren en bewijsstukken bleek zowel een reflectieoefening als een communicatiemiddel te zijn. Naar de buitenwereld toe was het een belangrijk instrument om inzicht in en zichtbaarheid van Aalst Carnaval te bevorderen. Binnen de Aalsterse gemeenschap zelf gaf het een aanzet tot directe waarborgingsmaatregelen, meer bewustzijn en debat over de eigenheid en de toekomst van Aalst Carnaval. Zo kreeg het aanvraagdossier Aalst Carnaval meteen een didactische vertaalslag in de vorm van een digitale wandeling met iPhones. Publieksgerichte methodes zoals mondelinge geschiedenis werden aangewend in het stedelijk museum onder de vorm van minidocumentaires. Het vernieuwende aspect van immaterieel cultureel erfgoed - met verandering als drijvende kracht - sluit dan ook perfect aan bij het digitale tijdperk. Ook nieuwe sociale media, zoals bijvoorbeeld Wikipedia of Facebook, kunnen in de toekomst een instrument worden bij het interactief inventariseren.

Zo kreeg het aanvraagdossier Aalst Carnaval meteen een didactische vertaalslag in de vorm van een digitale wandeling met iPhones.

Kort na de erkenning ontspon zich een publiek debat over de wenselijkheid van een nieuw op te richten stedelijk carnavalsmuseum. Op zich was dit een positief gegeven, maar in de veelheid aan meningen bleek duidelijk dat er toch wel uiteenlopende verwachtingen waren ontstaan door de UNESCO-erkenning. Het besef dat aan de Inventaris Vlaanderen of de Representatieve Lijst van UNESCO geen subsidies waren verbonden, bleek niet overal doorgedrongen. Een kleine enquête onder de bevolking²⁷ wees ook aan dat een positieve evaluatie van de erkenning vooral gelinkt werd aan verwachtingen ten aanzien van de toeristisch-economische meerwaarde. Gezien de historiek van Aalst Carnaval hoeft dit natuurlijk niet te verwonderen maar het zijn in ieder geval niet de zaken die UNESCO beoogde met haar Representatieve Lijst. UNESCO wilde het zoeken naar vernieuwende methodes om het immaterieel cultureel erfgoed te waarborgen stimuleren. Musea (nieuwe of oude) kunnen daarin een belangrijke rol spelen en tegelijkertijd veel bezoekers aantrekken, maar mogen geenszins een doel op zich vormen.

26 Zie *Cession of rights and register of documentation form ICH-07* op <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00184>

27 Van de 218 respondenten gaven 142 een antwoord op de vraag welke gevolgen de erkenning door UNESCO zou hebben. Van de positieve beoordelingen waren 96 gelinkt aan de toeristisch-economische meerwaarde: bekendheid/promotie stad en carnaval; stijging aantal bezoekers; positieve impact op handel en toerisme; meer financiële middelen (subsidies). Er waren 44 reacties gelinkt aan culturele of sociale meerwaarde: inzicht in en waardering voor carnaval als cultuuruiting, positieve impact op kwaliteit van carnaval (stoet, samenhang); internationale samenwerking/uitwisseling; bescherming/behoud.

Besluit

We kunnen besluiten dat een vijftal randvoorwaarden hebben bijgedragen tot het succesvol aanvraagdossier van Aalst Carnaval als Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Ten eerste diende men vertrouwd te zijn met het beleid en de terminologie rond immaterieel cultureel erfgoed. Ten tweede was een grondige kennis over de historiek en de kenmerken van Aalst Carnaval noodzakelijk. Ten derde was een goed netwerk van contacten binnen de Aalsterse carnavalsgemeenschap onontbeerlijk. Ten vierde was ervaring met projectaanvragen en -rapportering nuttig. Ten slotte was het ook belangrijk om duidelijke trekkers aan te wijzen om het dossier voor te bereiden. Meer bepaald betrof het de stedelijke erfgoedactoren (museum, archief en erfgoedcel). Hierbij dient evenwel de bedenking te worden gemaakt dat deze actoren nooit in de plaats van de Aalsterse erfgoedgemeenschap kunnen spreken. Musea en archieven hebben dan wel expertise om immaterieel cultureel erfgoed te waarborgen maar het is de gemeenschap die geestelijk eigenaar blijft van het immaterieel cultureel erfgoed.

Bibliografie

- W. Beelaert, 'Carnaval' in L. Arnouts, e.a. (red.), *Waar is de tijd. 1000 jaar Aalst V* (Zwolle 2005) 107-127.
- W. Beelaert, 'Vastenavond wordt Carnaval: Aalst drie dagen ondersteboven', *Ons Heem. Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen*, 4 (2007) 61-75.
- M. Daem, 'Reuzendieren in Oost-Vlaanderen. Geschiedenis en actualiteit', *Oostvlaamse Zanten*, 3 (1993) 157-212.
- J. Dambryne, 'Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien. De bezitspatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachten omstreeks 1540' in C. Lis en H. Soly (red.), *Werelden van Verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 151-21.
- J. Neyrinck, "'MICE" ofwel: perspectieven voor musea en immaterieel cultureel erfgoed', *Museumpeil*, 35 (2011) 8-10.
- J. Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Visienota', *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 4 (2010) 4-29.
- D. Stam, 'Het gevoel van de taart: immaterieel cultureel erfgoed in Nederlandse musea', *Museumpeil*, 35 (2011) 11-13.
- J. Verberckmoes, 'De vastenavondviering in de late middeleeuwen en de nieuwe tijd (13de -17de eeuw)', *Ons Heem. Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen*, 4 (2007) 55-60.

Andere bronnen

Reglement 2011 "Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed" op <http://www.kunstenenerfgoed.be/ake/view/nl/1529301-Opname+in+de+Inventaris+Vlaanderen+voor+Immaterieel+Cultureel+Erfgoed.html>

Form ICH-2 -2010 Representative List op <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00184>

Biografie

Raf De Mey (*1977) werd in 2000 licentiaat in de geschiedenis aan de K.U. Leuven, na kandidaturen aan de K.U. Brussel. In 2002-2003 behaalde hij aanvullende diploma's internationale betrekkingen en conflictbeheersing en bedrijfseconomie aan de K.U. Leuven. Na enkele jaren onderzoek aan de Universiteit Antwerpen is hij sinds 2010 coördinator cultureel erfgoedbeleid bij de stad Aalst.